

Даценко Ю. М.

аспірант кафедри національної економіки та фінансів
Університету «КРОК»

Datsenko Y. M.

Postgraduate Student
of the Department of National Economics and Finance
"KROK" University

ТЕОРЕТИКО-ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

Анотація. Нині існує безліч підходів до формування конкурентної політики держави. Враховуючи не тільки теоретичні, а й інституціональні аспекти, у роботі проведено дослідження, спрямоване на формування цілісної системи захисту конкуренції для оптимізації процесу створення конкурентного середовища в економіці держави. Відображено основні підходи до визначення поняття «конкурентна політика» та запропоновано модель формування конкурентної політики держави з урахуванням теоретико-інституціональних аспектів.

Ключові слова: конкурентна політика держави, теоретико-інституціональні аспекти.

Вступ та постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку економічних відносин конкуренція залишається одним із найбільш вагомих чинників суспільного відтворення, який має вплив на загальний прогрес, що зазвичай супроводжується позитивними суспільно-економічними тенденціями, такими як подолання бідності, зменшення рівня безробіття, стримування інфляції та ін. В умовах побудови інституціональної моделі розвитку економіки збільшується значення інституціональних аспектів конкурентної політики держави, що може сприяти довгостроковому вирішенню актуальних економічних проблем в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні основи формування політики держави у сфері захисту конкуренції досліджувало багато українських та зарубіжних науковців, зокрема З.М. Борисенко [1], В.Д. Лагутін [9], Ю.І. Ясько [12], І.В. Князева [3], М. Портер [4], Е. Райнерт [7]. та ін. Проте, враховуючи сучасний стан економіки України та політичну ситуацію, у працях згаданих дослідників недостатньо уваги приділено інституціональним аспектам процесу формування конкурентної політики держави.

Метою дослідження є аналіз теоретичних аспектів формування конкурентної політики держави в контексті інституціональної моделі розвитку економіки.

Результати дослідження.

За словами норвезьких науковців Томаса Гілланда Еріксена та Дага Олава Гессена, «світ без конкуренції просто неможливий» [2, с. 6]. Практично все у сучасному світі можна вважати продуктом конкуренції – від економіки, держави, соціальних інститутів до живої природи. Це формує певний тип зв'язків під час тих чи інших процесів. У світі з обмеженими ресурсами цінність одних ресурсів перевищує цінність інших, і боротьба за кращі з них продовжується як на рівні індивідів, так і на рівні підприємств, корпорацій, монополій, держав.

У перекладі з латини, конкуренція означає «зіштовхуватися». Цей термін можна охарактеризувати як суперництво між суб'єктами економіки за найкращі умови збуту товарів, вигідну позицію на ринку, покупців тощо.

Основи теоретичних знань про конкуренцію було закладено відомим шотландським економістом Адамом Смітом у праці «Дослідження про природу та причини багатства народів», яку вперше було опубліковано у 1776 р. [8; 1]. Сміт стверджував, що конкуренція сприяє

вирівнюванню прибутків і, таким чином, призводить до кращого розподілу капіталу та ресурсів. Також ним було сформульовано п'ять основних умов конкуренції:

- 1) конкуренти мають діяти незалежно один від одного без змови;
- 2) конкуренти повинні володіти достатньою кількістю інформації про можливості ринку;
- 3) свобода учасників ринку діяти відповідно до цих знань;
- 4) кількість конкурентів має бути достатньою для унеможливлення надприбутків;
- 5) вичікування часу для того, щоб обсяг і напрям потоку ресурсів почали відповідати бажанню власників [8; 3, с. 11].

Представники класичної політичної економії розглядали конкуренцію як звичайний стан ринкової економіки, що створює умови для об'єктивного ціноутворення. За словами норвезького економіста Еріка Райнерта, якого можна віднести до етатистської школи політекономії, економічний розвиток є ненавмисним наслідком економічної діяльності тільки за наявності таких чинників, як зростаюча віддача, можливості для інновацій, розподіл праці і, головне, динамічна недосконала конкуренція [7, с. 240].

Хоча на різних ринках умови конкуренції не можуть бути однаковими, процеси змагання на них можна вважати аналогічними, тому це дає змогу розглядати їх за допомогою методології відповідних факторів (сил). М. Портер виділив п'ять конкурентних сил, це:

- 1) змагання між конкуруючими продавцями в галузі;
- 2) ринкові спроби підприємств з інших галузей завоювати споживачів за допомогою своїх товарів-замінників;
- 3) потенційна поява нових конкурентів;
- 4) ринкова влада і засоби впливу, що використовують постачальники сировини;
- 5) ринкова влада і засоби впливу, що використовують споживачі продукції [4].

Важливість цієї моделі полягає у тому, що на базі загальнотеоретичних підходів до оцінки конкуренції в аналізі приймають участь не тільки економічні, а й соціально-психологічні чинники поведінки виробників та споживачів, що визначають інтенсивність конкуренції на тому чи іншому ринку.

Головною відмінністю інституціонального підходу можна вважати те, що під час прийняття економічних

рішень приймаються до уваги також неекономічні чинники, а економіка розглядається у соціальному, поведінковому, правовому та інших контекстах [11]. Із часом традиції, правила (інститути) проходили та продовжують проходити процес формалізації, що має значення у контексті формування конкурентної політики держави, оскільки методи і засоби, за допомогою яких відбувається процес формування політики, пов'язані із впливом на формальні та неформальні інститути.

Теоретико-інституціональні аспекти формування конкурентної політики держави можна визначити як теоретичну частину системи норм, правил та інших інституціональних чинників, що впливають на формування конкурентної політики та створення конкурентного середовища в державі. Це базові елементи, без яких важко уявити цілісну систему політики держави в галузі конкуренції, яка може сприяти довгостроковому економічному розвитку.

На думку І.В. Князєвої, на сучасному етапі розвитку ринкових відносин економічне життя суспільства реагує на існування двох протилежних тенденцій: з одного боку, зростання впливу на ринок монополістичної поведінки окремих груп підприємств для досягнення своїх цілей, а з іншого – розвиток активного (динамічного) конкурентного суперництва.

Політика держави у сфері захисту конкуренції має структурний вплив на розвиток економіки країни та життєвий рівень громадян у цілому. Вона включає дії, що спрямовані на припинення, обмеження та попередження монополістичної діяльності. Для об'єктивності доцільно навести приклади визначень поняття «конкурентна політика держави» з різних джерел (табл. 1).

Роль правил конкуренції виявляється у забезпеченні прозорості та відкритості ринків, нині ця проблема постає як одна з тих, що не мають ефективного комплексного вирішення в державі. Конкуренцію можна розглядати як важливу характеристику ринку, що заснована на принципах економічної свободи. Вона виступає інструментом захисту ринку від зловживання окремими суб'єктами господарювання своєю економічною владою. Правила конкуренції опосередковано впливають на усунення з ринку застарілих, не здатних до конкурентного змагання підприємств, сприяють відкриттю ринків, підвищенню їх прозорості шляхом пропозиції споживачам широкого спектру вибору товарів та послуг кращої якості та за найнижчими

цінами. Інститути захисту конкуренції сприяють створенню можливостей для нових підприємств доступу на ринки та розвитку не через протекціонізм із боку держави, а через переважання ринкової боротьби шляхом використання їхніх особистих ресурсів та можливостей.

Тільки за умови ефективності інститутів захисту економічної конкуренції можлива реалізація політики, що здатна давати позитивні результати в підвищенні спроможності українських підприємств, підприємств і захисту ринку від монополізму та його негативних проявів.

Кінцевою метою конкурентної політики держави є підвищення конкурентоспроможності суб'єктів господарювання, яка досягається за допомогою багатьох чинників, що сприяють розвитку не тільки окремих підприємств, а й економіки у цілому. Це дії, що спрямовані на зниження бар'єрів для входу на ринок, диверсифікацію, залучення інвестицій, упровадження передових наукових розробок, розвиток інституціонального середовища, подолання негативного впливу тіньової економіки в країні на стан конкуренції тощо.

Основною ціллю конкурентної політики є попередження обмеження конкуренції на ринках шляхом створення сприятливих умов та забезпечення ефективного конкурентного середовища. Найбільш важливим завданням політики держави у сфері захисту конкуренції, з яким пов'язані всі інші чинники дієвої конкурентної політики, є створення рівних умов для всіх учасників ринкової боротьби, чого важко досягти без побудови і розвитку конкурентного середовища. Крім того, можна виділити такі основні завдання конкурентної політики держави: недопущення монополізації ринків; попередження домінування окремих суб'єктів господарювання; заходи, спрямовані на недопущення обмеження конкуренції з боку органів влади; попередження виникнення нових монополій; сприяння розвитку економіки держави у цілому тощо.

Основними формами політики держави у сфері захисту конкуренції є:

- протидія антиконкурентним узгодженим діям;
- контроль над концентрацією;
- боротьба зі зловживаннями монополістичним становищем;
- запобігання діяльності, що спрямована на дискримінацію й обмеження;
- контроль та заборона антиконкурентних дій органів влади.

Таблиця 1

Конкурентна політика: основні підходи до визначення

Дефініція	Автор визначення
Це сукупність дій держави як інституту, що здійснюються для впливу на діяльність ринкових суб'єктів господарювання, для підтримки, захисту й розвитку конкуренції.	В.Д. Лагутін («Конкурентна політика держави: механізм реалізації»)
Антимонополюльно-конкурентна політика – це політика держави, спрямована на створення оптимального конкурентного середовища діяльності суб'єктів господарювання, забезпечення їх взаємодії на умовах недопущення проявів дискримінації одних суб'єктів іншими, насамперед у сфері монополюльного ціноутворення та за рахунок зниження якості продукції, послуг, сприяння зростанню ефективної соціально орієнтованої економіки.	«Законодавство у сфері захисту економічної конкуренції» (4-е вид.)
Комплекс державних заходів, що спрямовані на створення і захист конкурентного середовища, здійснення профілактики та припинення порушень конкурентного законодавства, сприяння розвитку конкурентного законодавства на товарних ринках.	З.М. Борисенко («Конкурентна політика держави»)
Це система державних заходів економічного, адміністративного та інституціонально-правового характеру, що спрямовані на розбудову конкурентного середовища в державі та передбачають комплекс дій із захисту й підтримки добросовісної конкуренції, боротьбу зі зловживаннями домінуючим становищем на ринку та іншими проявами, що спотворюють конкуренцію.	Визначення автора («Механізм формування конкурентної політики держави в умовах ринкової економіки»)

Джерело: сформовано автором на основі [10; 1; 13; 9, с. 24]

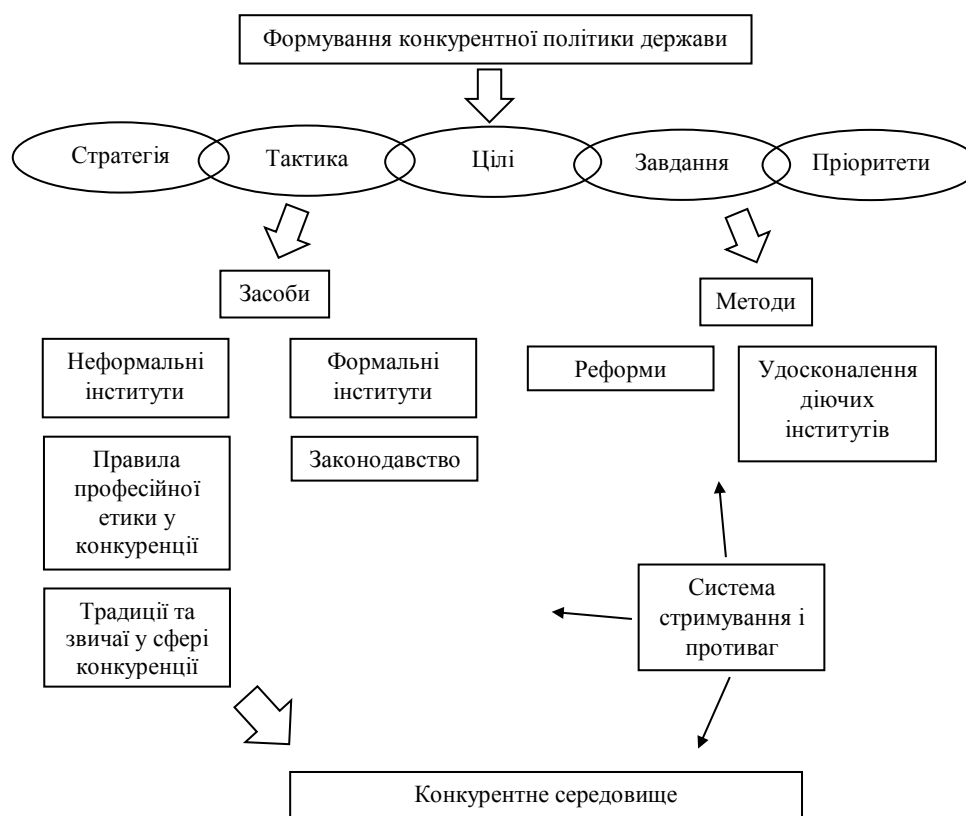

Рис. 1. Модель формування конкурентної політики держави

Джерело: розроблено автором на основі [12; 13]

Формування конкурентної політики держави зумовлює відповідний алгоритм, що передбачає систематичний та методично-логічний підхід до впровадження або вдосконалення роботи певних інститутів.

Методи формування конкурентної політики можуть базуватися на двох напрямках, а саме на вдосконаленні наявних інститутів і реформах. Кінцевою метою є побудова конкурентного середовища, що спроможне забезпечити захист ринків від проявів монополізму, недобросовісної конкуренції та створення умов для прозорості ведення бізнесу з метою забезпечення сталого розвитку економіки держави.

Автором запропоновано модель формування конкурентної політики держави, яка базується на визначенні пріоритетних напрямів, що зумовлюють методи та засоби конкурентного процесу. Поєднує модель чітко вибудована та ефективна система стримування та противаг (рис. 1).

На першому етапі важливий ґрунтовний аналіз діючої конкурентної політики, соціально-економічного розвитку держави, зовнішніх та внутрішніх чинників, що здійснюють вплив на економічну конкуренцію.

Це зумовлює визначення цілей, стратегії, тактики, пріоритетів і завдань конкурентної політики, що дає можливість застосування засобів (формальних та неформальних інститутів). Згідно з конкурентною політикою, що функціонує нині в Україні, неформальними інститутами можна вважати правила професійної етики в конкуренції, традиції та звичаї у сфері конкуренції, а формальними – нормативно-правову базу, що регулює конкурентні відносини.

Висновки. Теоретико-інституціональні аспекти формування конкурентної політики держави – це теоретична частина системи норм, правил та інших інституціональних чинників, які здійснюють вплив на формування конкурентної політики. Вони є базовими елементами, без яких важко уявити цілісну систему захисту конкуренції.

Теоретико-інституціональні аспекти формування конкурентної політики держави дають змогу здійснювати аналіз політики держави у сфері захисту конкуренції та оптимізувати роботу над створенням і розвитком конкурентного середовища в державі.

Список використаних джерел:

1. Борисенко З.М. Конкурентна політика держави: підручник. Київ: Університет економіки та права «КРОК», 2013. 272 с.
2. Гессен О.Д., Еріксен Т.Г. Біг на місці: парадокси конкуренції. Київ, 2014. 208 с.
3. Князева И.В. Антимонопольная политика государства: учеб. пособ. Новосибирск: СибАГС, 2010. 232 с.
4. Портер М. Международная конкуренция. Конкурентные преимущества стран. Москва: Альпина Паблшер, 2018. 947 с.
5. Томпсон-мл. А.А. Стратегический менеджмент: концепции и ситуации для анализа: учеб. пос. Москва: Вильямс, 2006. 928 с.
6. Porter M.E. On Competition, Updated and Expanded Edition. Harvard Business Review Press, 2008. 576 p.
7. Reinert E. How Rich Countries Got Rich ... and Why Poor Countries Stay Poor. Carroll & Graf, 2007. 320 p.
8. Smith A. An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations. Anboco, 2016. 481 p.
9. Лагутін В.Д. Конкурентна політика держави: механізм реалізації. Вісник КНТЕУ. 2016. № 4. С. 22–37.

10. Даценко Ю.М. Механізм формування конкурентної політики держави в умовах ринкової економіки. III Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Сучасний рух науки» (1–2 жовтня 2018 р.). Дніпро, 2018. С. 159–161.
11. Даценко Ю.М. Теоретико-методологічні підходи в дослідженні інституціональних перетворень у контексті соціально-економічного розвитку. II Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Стійкий розвиток національної економіки: актуальні проблеми та механізми забезпечення» (27 квітня 2018 р.). Кривий Ріг, 2018. С. 194–200.
12. Ясько Ю. Формування державної конкурентної політики в Україні. Вісник КНТЕУ. 2013. № 4. Серія 90. С. 24–36.
13. Законодавство України у сфері захисту економічної конкуренції: юридичний збірник; 4-е вид., доп. та розшир. 2012. URL: <http://www.amc.gov.ua/amku/doccatalog/document?id=94691&schema=main>.

ТЕОРЕТИКО-ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ ФОРМИРОВАНИЯ КОНКУРЕНТНОЙ ПОЛИТИКИ ГОСУДАРСТВА

Аннотация. В настоящее время существует множество подходов к формированию конкурентной политики государства. Учитывая не только теоретические, но и институциональные аспекты, в работе проведено исследование, направленное на формирование целостной системы защиты конкуренции для оптимизации процесса создания конкурентной среды в экономике государства. Отражены основные подходы к определению понятия «конкурентная политика» и предложена модель формирования конкурентной политики государства с учетом теоретико-институциональных аспектов.

Ключевые слова: конкурентная политика государства, теоретико-институциональные аспекты.

THEORETICAL AND INSTITUTIONAL ASPECTS OF THE FORMATION OF COMPETITION POLICY OF THE STATE

Summary. Currently, there are many approaches to the formation of state competition policy. Taking into account not only theoretical but also institutional aspects, in the article we conducted a study aimed at forming a holistic system of protection of competition to optimize the process of forming a competitive environment in the state economy. In the article, we reflect the main approaches to the definition of the notion of “competition policy” and suggests a model for the formation of state competition policy taking into account the theoretical and institutional aspects.

Key words: competition policy of the state, theoretical and institutional aspects.